

Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea
Felébred-e az alvó polgár?
A racionálisan lázadó magyar fiatalok
2023 őszén

A racionálisan lázadó fiatalokról

A magyar társadalomban zajló változásokat látva sokakban felmerülhet a kérdés, vajon mozgásban van-e az ifjúsági társadalom, vagy csendesen szemlélődik? A híreket figyelve az látszik, hogy nagy létszámú tüntetések szerveződnek Budapesten és az ország nagyobb egyetemi városaiban, amelyekhez a fiatalok hangadóként, nem egyszer szervezőként csatlakoznak. Ha ez így van, miért jellemzik mégis a magyar fiatalokat apatikus, kiábrándult társadalmi csoportként az ifjúságkutatók? Miféle aktivitása van a magyar fiataloknak? Az említett események tükrében szükségesnek éreztük, hogy körüljárjuk a magyar fiatalok társadalmi helyzetével kapcsolatos kérdéseket, különös tekintettel a fiatalok szervezeti kötődéseire, politikai részvételére, valamint a fiatalok politikai emlékezetére.

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozat első kötetében (Szabó, 2012) egy új fogalmat vezettünk be azzal összefüggésben, hogy érzékeltessük, a felsőoktatásban tanulók nem fordulnak szembe a szüleik értékpreferenciáival, csupán kihasználják, kiaknázzák a társadalom által biztosított kereteket. E jelenségről azt írtuk, hogy egy ún. *racionális lázadás* történik, amely nélkülözi az érzelmi töltetet, a romantikát és a világmegváltást:

„Az egyetemisták és főiskolások nemzedékével kapcsolatban azonban nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett generációról. A mai fiatalok lázadása racionális lázadásnak tekinthető, amely nélkülöz bármiféle kollektív, egységes megmozdulást, így az individualista érdekek és életstratégiák előtérbe kerülésével, a társadalom adta lehetőségek teljes kihasználásával egy új nemzedék áll előttünk. A fiatalok viszonya a mai politikai élethez rendkívül ambivalens, és nem annyira kiábrándultságról, mint inkább érdektelenségről beszélhetünk, amely együtt járhat az ismeretek hiányával is. Lázadásuk nem konfrontatív, nem áll szemben a hatalommal, hanem egyfajta kivonulás” (Csőzik, 2012: 45).

Azóta a fogalmat az ifjúsági társadalom egészének viselkedése kapcsán is kifejtettük, felvetve, hogy bár a magyar fiatalokról általában azt szokás mondani, hogy apolitikusak és passzívak, talán a racionális lázadás fogalma adhat magyarázatot erre az egyébként általunk sem teljesen cáfolt jelenségre. A racionális lázadó fiatal alapvetően közönnyel viszonyul a politikához, de akkor, és csak is akkor, ha őt közvetlen közelről érintő társadalmi problémával találkozik, akkor abban az egy kérdésben, mégis hallatja a szavát. Az alkalmazott módszerek változatosak és innovatívak, időnként harsányak és expresszívek, de nem rendszerellenesek. A racionálisan lázadó fiatal alapvetően a demokratikus intézményrendszerben és a kapitalizmusban gondolkodik, ugyanakkor annak létező, magyar variánsával szemben rendkívül, helyenként szélsőségesen kritikus. A racionális lázadó nem akarja megmenteni az egész világot, mint azt az 1968-as fiatalok tették, nem rendszerekben gondolkodik, hanem egy ügyért áll ki, majd azt követően újra visszahúzódik a saját – a politikát a lehető leginkább kizáró – szűk életterébe. Ráadásul – és ez újabb érdekes kérdéseket vet fel – nagyon sok közöttük a „potyautas”, aki ennek a speciális lázadásnak a farvizén evezve igyekszik a saját maga szerencsésének kovácsa lenni.

Szabó Andrea a kortárs politikai szocializációs elméletek részletes áttekintése során (Szabó, 2023) arra a következtetésre jut, hogy az ún. „*készenléti állampolgár*”, vagy másképpen „*alvó polgár*” kifejezés (Amnå, 2010; Amnå és Zetterberg, 2010; Stattin és Amnå, 2022; Jennings és Stoker, 2001, 2004) tartalmát tekintve hasonlít a „racionális lázadás” elképzeléséhez. Erik Amnå, aki a politikai szocializációs elmélet egyik legjelentősebb megújítója, több tanulmányában is nyilvánvalóvá teszi, hogy a politikailag érdeklődő és apatikus dichotómia nem tartható a 21. században. Az apatikus nem ellentéte az érdeklődésnek, ráadásul a politikai érdeklődés egy skála, amelynek nemcsak szélső értékei, hanem különböző átmenetei is vannak. Azt állítja, hogy a készenléti állampolgárokat bizonyos mértékű politikai érdeklődés és motiváció jellemzi, amely csak alkalmanként alakul át manifeszt cselekvéssé, pontosabban akkor, amikor az állampolgárok úgy érzik, hogy szükség van a konkrét cselekvésükre. A készenléti állampolgárok meghatározzák a számukra releváns problémát, valamint a lehetséges megoldást, amely egyszerre hatékony és értelmes. Azaz – ahogy erre magam is több tanulmányban utalok – nem általában érdeklődnek és cselekszenek, hanem mindig csak akkor, amikor értelmét érzik a cselekedetüknek. Összetett motivációs dinamikával rendelkeznek, és éberren figyelik, mi történik és mit tesznek a politikában. Szemmel tartják a politikai közéletet, azonban a legtöbbször nem találjuk őket semmilyen nyilvános politikai akcióban. Egy életen át azonban nem tekinthetők passzívoknak. Elsősorban svéd paneladatokon vizsgálódva arra a következtetésre jut, hogy empirikusan a készenléti állampolgár koncepciója összhangban áll a longitudinális paneladatokkal, amelyek azt mutatják, hogy a svéd állampolgárok az elmúlt negyedszázadban folyamatosan és stabil szinten folytattak politikai vitákat polgártársaikkal (Amnå, 2010). Amnå és Ekman (2014) részvételi látenciaként vagy éberségként írják le a készenléti állampolgár fogalmát, aki figyel, érdek-

lődik a politika iránt, de nem cselekszik, csak ha arra kifejezett felszólítást, ösztönzést kap a politikából.

A fenti, rendszerszemléletű megközelítések világossá teszik, hogy a 2000-es évek közepétől a politikai szocializáció képviselői másképp viszonyulnak a serdülőkhöz és a fiatal felnőttek világához. A politikai szocializáció a klasszikus korszakához képest gyakorlatorientáltabb, és a fiatalok csökkenő hagyományos részvételi hajlandóságát, apolitikusságát és apatikusságát nem kizárólag elméleti szempontból, hanem ifjúságközpontú irányból, vagyis – amennyire csak lehetséges – a fiatalok tényleges, mindennapi gondolkodása és életmódja felől kívánják megközelíteni.

A kötet szerzői különböző szociológiai iskolákat képviselnek, eltérő kutatói háttérrel rendelkeznek, ugyanakkor összeköti őket az ifjúság megismerése iránti vágy. Vannak közöttük egészen fiatal szerzők, akik a doktori fokozat megszerzése előtt állnak, de idősebb, a tématerület kiemelkedő szakértői is. Nem véletlen, hogy ennyire sokszínű a szerzői gárda. A szerkesztők határozott szándéka volt a tudományos generációk közötti értékátadás elősegítése, a fiatalokról szóló diskurzus lehető legtágabb megközelítése. A kötet összeállításakor ez az ambíció motiválta a szerkesztőket.

A tanulmányokat együttesen szemlélve megállapítható, hogy 2023 őszén – minden ezzel ellentétes közvélekedéssel szemben – nem látszik az alvó polgár felébredése, a generációs általános érték- és politikai lázadásnak nincsenek kézzel fogható bizonyítékai. Kétségtelenül vannak elégedetlen csoportok, akik például az Orbán-rezsim oktatáspolitikája ellen küzdenek, sok fiatal mozgatnak a környezetvédelmi kérdések és válságjelenségek, de egyetlen olyan tanulmány sem került a szerkesztők látókörébe, ami arra utalna, hogy a magyar fiatalok rövid vagy középtávon alapvetően változtatnák meg a politikai alrendszer kialakult viszonyait. Racionális és lokális lázadásoknak lehetünk szemtanúi, az alvó polgárok tömeges felébredésének viszont nem.

Kötetünk szerkezete és tanulmányai

Tanulmánykötetünket négy fő egységre osztottuk – a magyar fiatalok társadalmi helyzetével kapcsolatos fejezetre, a fiatalok szervezeti kötődéseit tárgyaló blokkra, a politikai részvétel tendenciáival kapcsolatos tanulmányokat tömörítő fejezetre, valamint egy, a fiatalok emlékezetpolitikáit feldolgozó egységre.

Az első blokkot Gyorgyovich Miklós és Déri András tanulmánya nyitja, amelynek fókuszában a magyar fiatalok társadalmi rétegződése, életvitelcsoportjai állnak, melyeket a Századvég Alapítvány vonatkozó, 2019-es – így még a 2020-ban kezdődött válságidőszak előtti – kutatásának adatai segítségével vizsgálunk. A magyar fiatalok rétegződésének e sajátos megközelítése tökeellátottságuktól kezdve, értékrendjük, globalizációhoz való viszonyulásaik, illetve politikai gon-

dolgozóikon át egészen jövőképük alakulásáig vázolja fel a fiatalok helyzetét. A kutatás alapján a válságok beköszönté előtt is egy több szempontból erősen tagolt fiatalság képe rajzolódik ki, amiben egy szűk elitcsoport az életmód és életesélyek tekintetében is élesen elkülönül még a középső csoportoktól is, valamint egy markáns alsó csoport is megjelenik. Értékrend tekintetében a fiatalok többsége az önmegvalósításhoz, valamint a globális trendek követéséhez köthető értékklaszterekbe sorolható, a létrehozott életvitelcsoportok közül pedig a többség egy liberális középosztálynak nevezhető csoportba tartozott a vizsgált időszakban.

Bocsi Veronika tanulmánya a Magyar Ifjúság Kutatás 2020 adatbázisának segítségével arra keresi a választ, hogy hogyan alakulnak és mitől függenek a magyar fiatalság krízispercepciói. Eredményeinek tanúsága szerint az érzékelt kríziseket a világjárvány, illetve a gazdasági tartalmú kijelentések dominálják, míg a klímaváltozás a lista közepén, a technológiai elemek pedig a végén helyezkednek el. A magasabb krízisérzékelés elsősorban nem kemény szociodemográfiai tényezőkhöz kapcsolódik, viszont a médiafogyasztás és a közéleti érdeklődés, valamint közéleti témában folytatott beszélgetések összefüggnek a magasabb krízispercepcióval. Médiafogyasztás terén a cikk érdekes eredménye, hogy az internet használata csökkentette a krízispercepció mértékét, míg a hagyományos médiumok fogyasztása növelte.

Második blokkunk első, Mikecz Dániel által írt oktatási tüntetések politikai lehetőségstruktúrájával kapcsolatos tanulmánya azt vizsgálja, mely tényezőknek köszönhetően jelennek meg rendszeresen a köz- és felsőoktatáshoz kapcsolódó, erős mozgósító potenciállal és médiafigyelemmel bíró tüntetési hullámok a 2010 és 2023 közötti időszakban Magyarországon. Ezen oktatási mozgalmak politikai lehetőségstruktúráját a cikk kvalitatív és kvantitatív módszerek segítségével tárja fel. A tanulmány következtetései szerint a sérelmek, az Országgyűlés napirendje, illetve a választási kampányok nincsenek összefüggésben az oktatási mozgalmak lehetőségeivel, azonban a mozgalmi szervezetek, a pedagógus- és diákcsoporthoz kohéziója, valamint a jövő generáció, mint keretezés jelentőséget kap az oktatási tiltakozási hullámok során. Azonban a kormány exkluzív, represszív stratégiája nem szűkíti a mozgalmak lehetőségeit, adott esetben még új lendületet is ad a mozgósításnak.

Fényes Csongor esettanulmányának témája a pedagógusok hatása a Momentum TizenX tagjainak iskolai politikai szocializációjában, melyet a szerző a párt ifjúsági szervezetének tagjaival folytatott online, félig strukturált interjúk segítségével vizsgált. Úgy találta, a TizenX-et tanító középiskolai tanárok közül többen szükségesnek érezték, hogy hozzájáruljanak a diákjaiknak az állampolgári és politikai neveléséhez, elsősorban szabad osztálybeszélgetések, valamint viták segítségével, teret biztosítva annak, hogy diákjaik közéleti-társadalmi kérdésekkel foglalkozhassanak. A kutatás igazolja ugyanakkor azt a magyar oktatási rendszerre jellemző mintázatot is, miszerint számos pedagógus nem kívánja aktívan alakítani a fiatalok serdülőkori pártidentifikációs politikai szocializációját. Egyes informális, tantermen kívüli helyzetekben viszont a pedagógusoknak van

egy megerősítő, támogató hatása, mely a TizenX tagjainak korai (párt)politikai aktivitását is befolyásolta.

Az Egységes Diákfrent (EDF) mozgalomban résztvevő diákokkal foglalkozik Kobl Gabriella Adrienn és Kerpel-Fronius Balázs cikke, melyben a fővárosi és szegedi tagok politikához való viszonyát, attitűdjeit, céljait, a mozgalomban való részvételük motivációját vizsgálták fókuszcsoporthoz segítségével, valamint a teljesebb kép elérése érdekében, mindezt kiegészítve egyéni interjúkat is készítettek budapesti és szegedi tanárokkal, illetve szülőkkel is. Megállapították, hogy az elsősorban az EDF vezetői közül kikerülő interjúalanyok jól szituált családi háttérrel rendelkeznek, életük során pedig jelentős politikai szocializációs hatásokat kaptak kitéve: a politikáról való beszélgetés, kommunikáció mindennapjaik részét képezi, az iskola szintén támogató közeget jelent tanáraik hozzáállása által. Mozgalmi részvételüket racionális és emocionális szempontok egyaránt motiválják, ugyanakkor a politika életvilágukba való behatolása katalizálja politikai szerepvállalásukat. Megfigyelhető volt viszont a fókuszcsoporthoz beszélgetés során a pártpolitika elutasítása a résztvevő diákok részéről.

A harmadik, magyar fiatalok politikai részvételi tendenciáit vizsgáló egység első tanulmányában Murányi István az egyetemisták demokrácia- és politikaértelmezését veszi górcső alá esettanulmány-jelleggel és arra keresi a választ, hogy hogyan jellemezhető a fiatalok demokráciáról alkotott értelmezése, és mindez mennyiben hasonló a politika szociális reprezentációja alapján leírható fogalmi sémákhoz. Eredményei azt mutatják, hogy az egyetemisták asszociációk szerint kialakított demokrácia-értelmezését alapvetően inkonzisztens politikai-jogi viszonyulás jellemzi, némi liberális asszociációk jelenlétével, melyek nem térnek el jelentősen a középiskolás korcsoportokban a rendszerváltást megelőzően végzett survey kutatások eredményeitől. A korábbi kutatásokhoz hasonlítva az asszociációk alapján jellemezhető politika értelmezés rigid, politikai értékek (orientációk) által drasztikusan eltérő két típusa (liberális, nyitott, inkább pozitívan értékelt versus antiliberalis, zárt, inkább negatívan értékelt) leginkább változatlan.

Első szavazó fiatalok választói magatartásáról értekeznek Székely Levente írása. A tanulmány kiindulópontja, hogy bár a nemzetközi szakirodalom a fiatalok politikai részvételét jórészt az aktív és passzív paradigmában értelmezi, választásokon való részvételük jellemzően alacsony. A magyarországi nagymintás ifjúságkutatási adatok tanúsága szerint a magyar fiatalok politikai érdeklődése is alacsony, még annak ellenére is, hogy a legutóbbi, 2020-as nagymintás adatfelvétel a közéleti kérdések iránti érdeklődés valamelyes növekedését regisztrálta. Az első szavazókkal kapcsolatos kutatás eredményei szerint ugyanakkor az első szavazói élmény képes a politikai passzivitás ellen hatni a fiatalok körében, így nemzedékük csendessége nem jelenti azt, hogy ne lennének szavazásra buzdíthatók. Emellett viszont az első szavazók többsége szüleivel megegyezően szavazott, mely konformizmusuk dominanciájára utal.

Pacsuta István tanulmánya a felsőoktatásban tanuló, nappali tagozatos hallgatóknak a demokráciához, mint értékhez való viszonyának vizsgálatát tűzte

célul a Magyar Ifjúság Kutatás 2016 és 2020, valamint az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatássorozata 2011, 2013 és 2019-es adatbázisainak segítségével. A munka megállapítja, hogy a felsőoktatásban levő hallgatók elkötelezettebbek a demokratikus értékek iránt a teljes magyar ifjúsághoz képest, illetve ezen elkötelezett hallgatók jobban bíznak a társadalmi intézményekben is, környezetükben pedig többet beszélgetnek politikáról. A klasszikus értelemben vett politika és annak „gyakorlása” viszont nem érdekli a felsőoktatásban tanuló hallgatókat – bár figyelnek a demokráciával, közélettel kapcsolatos folyamatokra, azonban kevésbé cselekednek, csendben figyelő pozícióba helyezkednek.

Végül a negyedik blokk a fiatalok emlékezetpolitikáit, az államszocializmus időszakához való viszonyukat tárgyalja. Bauer Béla, László Tamás, Máthé Áron és Papházi Viktor cikke a fiatalok államszocializmus időszakához fűződő viszonyulását tárja fel egy Nemzeti Emlékezet Bizottsága megbízásából 2017 áprilisa és 2018 decembere között, a Századvég Alapítvány által végzett többlépcsős és többféle módszertant alkalmazó kutatás kvantitatív adatainak segítségével. A tanulmány eredményei azt mutatják, hogy a fiatalabb generációk képe az államszocialista korszakról negatívabb, mint az idősebbeké – és ezzel együtt minél idősebb valaki, annál nagyobb eséllyel hajlamos romantizálni a vonatkozó időszakot. Mindezt árnyalja, hogy a teljes vizsgált mintán belüli arányszámokhoz képest a fiatalok körében viszonylag sokan vannak, akik kisebbségtudatos nosztalgiával rendelkeznek, vagyis úgy gondolják, a szóban forgó időszak alapvetően pozitív volt. Sokukban él ugyanakkor az államszocialista korszak elfelejtésére való direkt törekvés is, abszolút többségük az intergenerációs transferek diszkurzív ideáltípusai (érdektelenség, elfogadás, elutasítás, azonosulás) közül az érdektelenek táborát gyarapítja.

Papházi Viktor tanulmánya pedig egy előző cikkhez kapcsolódó esettanulmány, mely – túlnyomórészt társadalomtudományi szakos – egyetemi hallgatók Kádár-korszakhoz való viszonyát, az időszak iránt táplált esetleges történelmi nosztalgikus beállítódását vizsgálja három online fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetés adatainak segítségével. A kutatás két fő kérdése, hogy milyen képet közvetítettek a politikai szocializáció különböző színterei a Kádár-korról a megkérdezett hallgatók számára, valamint hogyan ítélik meg ezen időszakot. Az eredmények tanúsága szerint a résztvevő hallgatók gazdasági, materiális vonatkozásban valóban előnyben részesítik a Kádár-korszakot a rendszerváltást követő időkkel szemben, így e téren körükben érzékelhető volt a történelmi nosztalgikus viszonyulás. Azonban politikai szabadságjogok szempontjából, illetve összességében e hallgatók is a rendszerváltás utáni időszakot látják pozitívabban.

Budapest, 2023. október

Papházi Viktor, Oross Dániel, Szabó Andrea

Irodalom

Amná, Erik, Ekman Joakim (2014): Standby citizens: diverse faces of political passivity. *European Political Science Review*, Volume 6, Issue 2, May 2014, 261–281. <https://doi.org/10.1017/S175577391300009X>

Amná, Erik (2010): Active, passive or stand-by citizens? In E. Amná (Ed.), *New forms of citizen participation: Normative implications*. Baden-Baden: Nomos. 191–203.

Amná, Erik (2012): How is civic engagement developed over time? Emerging answers from a multidisciplinary field. *Journal of Adolescence*, 35: 611–627. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2012.04.011>.

Amná, Erik, Zetterberg, Pär (2010): A Political Science Perspective on Socialization Research: Young Nordic Citizens in a Comparative Light. CHAPTER 2. In Lonnie R. Sherrod–Judith Torney–Purta–Constance A. Flanagan (eds.): *Handbook of Research on Civic Engagement in Youth*. CHAPTER 1, 45–59. John Wiley & Sons, Inc.

Andolina, Molly W., Jenkins, Krista, Zukin, Cliff, Keeter, Scott (2003): Habits from Home, Lessons from School: Influences on Youth Civic Engagement. *Political Science & Politics*, Volume 36, Issue 2, April 2003, 275–280. <https://doi.org/10.1017/S104909650300221X>.

Csőzik Rita (2012): Átalakult lázadás. A magyar egyetemisták és főiskolások politikai szocializációjának változása. In *Racionálisan lázadó hallgatók*. Belvedere Meridionale, Szeged. 45–64.

Jennings, Kent, Stoker, Laura (2001): *Generational Change, Life Cycle Processes, and Social Capital*. Presentation at the 2001 American Political Science Association Convention, San Francisco, California.

Jennings, Kent, Stoker, Laura (2004): Social Trust and Civic Engagement across Time and Generations. *Acta Politica*, 39: 342–379. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ap.5500077>.

Russo, Silvia, Stattin, Håkan (2017a): Stability and Change in Youths' Political Interest. *Social Indicators Research*, Vol. 132, 643–658. <https://doi.org/10.1007/s11205-016-1302-9>.

Russo, Silvia, Stattin, Håkan (2017b): Self-determination theory and the role of political interest in adolescents' sociopolitical development. *Journal of Applied Developmental Psychology*, Vol. 50, May, 71–78.

Stattin, Håkan, Amná, Erik (2022): Basic Values Transform Political interest into Diverse Political Values, Attitudes and Behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, July 2022. <https://10.1007/s10964-022-01654-w>. <https://www.researchgate.net/publication/361863808>.

Szabó Andrea (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók. 12. Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged: Belvedere Meridionale Kiadó.

Szabó Andrea (2023): *A politikai érdeklődés tendenciái Magyarországon, 2000–2022*. Akadémiai doktori értekezés. Megjelenés alatt.

